

szem azt Szegedé. — Ghyezy Farkas írja pl. 1562-ben: „az kastély felállítása, fonyása, tapasztása kész; az belső palánk felállítása, fonyása kész, csak kötéseket kellene kötni, lövőhelyeket vágni“. Nem különben vágták tehát nevezetes várak lőréseit, mint ahogy az alföldi szegény ember vágja ma sárlháza ablakait.¹ Takács Sándor írja, hogy „többször emlegetik egyik-másik községnek kitünő tapasztó vagy sározó mestereit. Különösen híresek voltak a pápai *csapómesterek*, akik „*csapómivel keresik kenyerüket*“. (1561-i jelentés).²

Nagy fontosságú mesterség volt tehát ez a csapóság is, s nagy tudomány is kellett hozzá, hiszen még „a több emelet magasságú bástyák is fa- és agyagalkotmányok voltak“.³

Eszerint mind a *csapó föld*, mind a *csapó miv* igen régi szó lehet, különösen a kötelen Alföldön. Nemkülönb. mesterének, a csapónak neve is, hiszen az effélé primitív építés multja meghaladja a honfoglalást, sőt a történelemelőtti időkig nyúlik visszafelé. Elég pontos, részletes tudósításunk van pl. az avarok ilyen gyepűépítkezéséről s számtalan magyar nyelvi emlék is beszél róla (pl. Sövényvár, Sárvár, Gógányvár, Baranya, Kolozsvár stb.).

E régi jeles erősségek egyik mestere, a *csapó* — úgy elmerült az időben, mint ahogy művei, várai, — ha csapó földből, szikából épültek, valósággal szétfolytak, visszaültek a sárba, ahonnan fölemelkedtek. — Erről a csapóról és mestersegé anyagáról nem emlékeznek történeti szótáraink. Talán némi emléket őrzi mégis Molnár Albert, Páriz—Pápai szótára a „trulla, mauerkelle“ jelentésű *falcsapó* szóban (NySz.), amit ma „kőműveskanálnak“ szoktunk nevezni. A duna—tiszaközi *csapó föld* viszont a Tájsszótárból hiányzik. De ha él ez utóbbi szó, vajjon nem eleven-e ma is ezen a tájon a csapó föld mesterének, a csapónak neve is?

Viski Károly.

Kellemetlen pénz.

Hogyan? Lehet a pénz kellemetlen is? Hiszen az mindig kellemes, sőt mennél több van belőle, annál kellemesebb az embernek! A torontálmegyei Torontáltorda község nyelvjárása szerint lehet az bizony *kölle-metlen* is. Csakhogy ott nem azt jelenti ez a *kölle-metlen* jelző, amit köznyelvi *kölle-metlen* alakváltozata, t. i. ‘unangenehm’, hanem ‘überflüssig, nem okvetlenül szükséges, nem föltétlenül kellő’ a jelentése. Azt mondja pl. a torontáltordai magyar, hogy: *Van azoknak a sváboknak ölég kölle-metlen pénzük!* Vagy: *Nincs neköm egy garasom sē kölle-metlen* (= amely ne kellene föltétlenül, amely nélkülözhető volna).

A *kölle-metlen* > *kölle-metlen* szó e feltűnő nyelvjárásai jelentésének okát kutatva először is feltűnik, hogy ellentét van a *kell* igének ‘oportet, debet, bedürfen, müssen, sollen’ és két származékának, a *kölle-metés* és *kölle-metlen* mellékneveknek ‘gratus, angenehm’ és ‘ingratus, unangenehm’

¹ Mind erre mind általában a törökvilágkori várépítésre nézve l. Takács Sándor: Rajzok a török világból. II. A magyar erősségek. Bpest, 1915. A fenti idézet: 45. l.

² Takács: Uo.

³ Takács: Uo. 43. l.

jelentései között. Utána járva ezen ellentét okának, kiderült a NySz.-ban található adatokból, hogy a *këll* igének régi nyelvünkben mai jelentésén kívül még 'libet, lubet, placet, gefallen, belieben, angenehm sein' jelentése is volt (pl. a Kulcsár-kodexben: *Kelyen the neked uram, hogy zabadoh meg engemeth: complaceat tibi domine, ut eruas me*), a *këllemetës* melléknévnek pedig mai jelentésén kívül még 'necessarius, nötig' jelentése is volt (pl. az Érsekújvári-kodexben: *Sokak këllemetesek arra [= sok kell ahhoz], hogy a gyonas ygaz legen*). Régi nyelvünkben tehát még teljes volt a megfelelés a *këll* igének 1. 'libet, lubet, placet, gefallen, belieben, angenehm sein', 2. 'oportet, debet, befürden, müssen, sollen' és a *këllemetës* melléknévnek 1. 'gratus, angenehm', 2. 'necessarius, nötig' jelentései között, és nyilvánvaló, hogy a *këll* igének mai egyetlen jelentése és a *këllemetës* melléknévnek mai egyetlen jelentése közötti incongruentia úgy keletkezett, hogy a *këll* igének az utóbbi évszázadok folyamán elavult az egykor megvolt 'libet, lubet, placet, gefallen, belieben, angenehm sein' jelentése, a *këllemetës* melléknévnek pedig ellenkezőleg elavult az egykor megvolt 'necessarius, nötig' jelentése.

A *këll* igének és a *këllemetës* melléknévnek fennebb ismertett jelentései alapján egészen bizonyosan arra következtethetünk, hogy a *këllemetës* ellentétének, a *këllemetlen* melléknévnek is kellett valamikor az 'ingratus, unangenehm' jelentésen kívül 'nem kellő, nem szükséges' jelentésének is lenni. Nyelvemlékeinkből ezt a jelentést nem tudjuk ugyan kimutatni, de ime, megtaláltuk megőrzött régiségként, ma is élő használatban a torontálmegyei Torontáltordán.

A *këllemetlen* melléknév csak egyetlen Cornides-kodexbeli adattal szerepel a NySz.-ban és ez a következő: *Feelveen, hogy istennek këllemetlen lehec*. Kérdés, hogy mit jelent e mondatban a *këllemetlen* szó. Azt-e, hogy 'ingratus, unangenehm', mint a mai köznyelvben, vagy azt-e, hogy 'nem kellő', mint ma is Torontáltordán? Én azt hiszem, hogy igazában egyiket sem, hanem, hogy ez az adat érdekes példája annak, hogy hogyan csúszott át a *këll* igének (és vele együtt származékainak) kétségkívül eredetibb 'libet, lubet, placet, gefallen, belieben, angenehm sein' jelentése lassanként a mai 'oportet, debet, bedürfen, müssen' jelentésre. Hisz régi tapasztalat, hogy ami eleinte csak kellemes az embernek, az sok esetben idővel szükségessé, okvetetlenül szükségessé, sőt végül valószínűsággal nélkülözhetetlenné válik számára. Tehát van egy-egy olyan időszak, mikor nehéz kétségtelenül eldönteni, hogy valami inkább 'kellemes'-e vagy inkább 'szükséges', és negatív értelemben inkább 'unangenehm'-e, vagy inkább 'nem kellő, kétségtelen'. A *këllemetlen* melléknév a mai köznyelvben eredeti 'unangenehm' jelentésében használatos, a Cornides-kodexbeli példában az eredeti 'unangenehm' és a későbbi 'nem kellő' között van a jelentése, a torontáltordai *këllemetlen* péz v. *garas* esetében pedig napjainkig megőrizte a továbbfejlődött 'nem kellő, kétségtelen' jelentést.